

UITGELICHT

06

Altijd bij elkaar geweest | Er is maar weinig over ze bekend, maar tijdens hun restauratie gaven de aard- en hemelglobe enkele van hun geheimen prijs.

16

Alles kan en niets is te gek | Een unieke inking in de Haarlemse kermis van de negentiende eeuw. Met een vlooiencircus, het levende wonderkalf en een wandelend geraamte.

Boven Fragment van het 'Groot Engelsch Circus' van George Sander.
Rechts De vrouw zonder armen.
Linksonder De handtekening van Mej. Marie.

Tekst: Lise Koning / beeld: Noord-Hollands Archief

Men hield het voor een sprookje

Enkele jaren geleden werden bij toeval vier bijzondere boekjes (her)ontdekt in de collectie van het Noord-Hollands Archief. De boekjes bevatten een verzameling van ingeplakt drukwerk betreffende de Haarlemse kermis. De boekjes zijn tussen 1830 en 1879 samengesteld door Gaspard Philippe Charles van Breugel en geven een unieke inkijk in de negentiende-eeuwse Haarlemse kermis. Voldoende inspiratie voor het NHA om hiermee de jaarlijkse zomertentoonstelling in de Janskerk samen te stellen.

Naar eigen zeggen keek Van Breugel met de grootst mogelijke verbazing toe hoe Mej. Marie zonder armen met haar mond een knoop in een draad wist te leggen. Niet alleen kon Marie zonder armen borduren, tekenen, haken en schrijven, ook knippen met een schaar was geen probleem. Toen ze een handtekening - weliswaar zonder hand - voor Van Breugel op een vel papier plaatste, schreef ze er in het Frans bij: 'Met wilskracht en volharding kan men alles bereiken. Geschreven met mijn mond. Marie'.

Deze gedachte - dat alles kan en niets te gek is - tekent de kermis van de negentiende eeuw. Uit zijn ooggetuigenverslagen blijkt dat zelfs voor de avonturier Van Breugel de Haarlemse kermis een onuitputtelijke bron van verwondering was. Ondanks de nodige

Zonder armen,
met haar mond
een knoop in een
draad leggen

ervaringen die Van Breugel heeft opgedaan tijdens onder andere zijn deelname aan de Belgische veldtocht in 1830-1831 en reizen naar Suriname, schreef hij vol verbazing over een vlooiencircus, het levende wonderkalf en het wandelende geraamte.

De scherpzinnige vlo

Van Breugel was in juli 1841 zo erg onder de indruk van de vlooiën gepresenteerd 'in een zeer nette kermis tent te Haarlem', dat Van Breugel de exploitant in zijn woning aan de Jansweg uitnodigde om nogmaals zijn bewonderingswaardige industrie te vertonen. De heer S. Bertolotto uit Genua had van zijn vader in het geheim ge-

leerd hoe hij een goed ras vlooiën kon fokken. Het is meer dan begrijpelijk dat men, volgens Van Breugel, in 1824 in Suriname dacht dat

Een scherpzinnige vlo van Bertolotto (boven) en de aankondiging van de 'bezigting' van een levend wonderkalf.

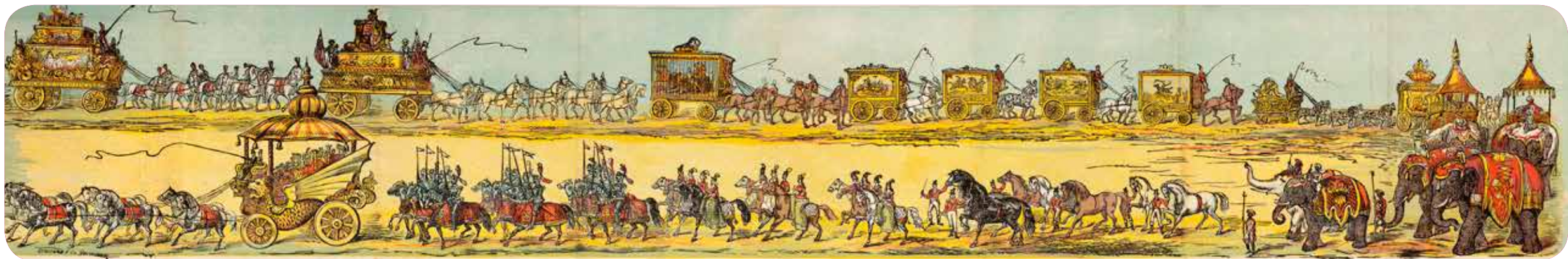
Bertolotto's scherpzinnige vlooiën tot een sprookje behoorden. Zo beschrijft Van Breugel hoe een vlo een minuscule kanon voorttrekt, die af en toe met buskruit wordt geladen en wordt afgeschoten. De vlo schrok hier niet van, aldus Van Breugel. De vlo werd bewaard in een fluwelen doosje en werd gevoed door haar een klein tijdje op je arm bloed te laten zuigen. Zodra de tijd er rijp voor was werd de vlo vervolgens met kwikzilverzwavel om het leven gebracht.

Affiche van de voorstelling met 'Een haarloos paard' op de Botermarkt in Haarlem.

Bijzonder en abnormaal

De vlooiën zijn niet de enige bijzondere dieren die Van Breugels aandacht trokken. Onderaan een affiche over een haarloos paard met een menselijke huid schreef Van Breugel de woorden 'zeer interessant'. Uit dit affiche blijkt ook dat niet iedere tentoonstelling of attractie geschikt werd geacht voor vrouwen, aangezien Van Breugel er 'ook voor dames' aan toevoegde. Verder vond Van Breugel het 'levend wonderkalf' zo 'buitengewoon interessant' dat hij alvast 1500 gulden op het stoffelijk overschot van het nog springlevende dier had geboden. Ook het hondje Norma, die alle rekenkundige opgaven van haar bezoekers met gemak kon oplossen, vond Van Breugel 'zeer aardig'. Mensen die op dieren leken, zoals 'de hond-mensch' Adriaan Jeftichjew uit Rusland, vond Van Breugel eveneens een bezoek waard. Jeftichjew's voorhoofd, wangen, borst en rug waren bedekt met lange haren, waardoor hij gelijkenis vertoonde met een hond. Naast Jeftichjew bezocht Van Breugel de tentoongestelde 'boschmensen' ook wel 'de wilden van Afrika' en de lichtschuwe 'abnormaal menschensoort' Heliophoben uit Madagascar. Enkele vreemde verschijningen

Het 'Groot Engelsch Circus' van George Sanger (boven) en een afbeelding van het Levende Geraamte.

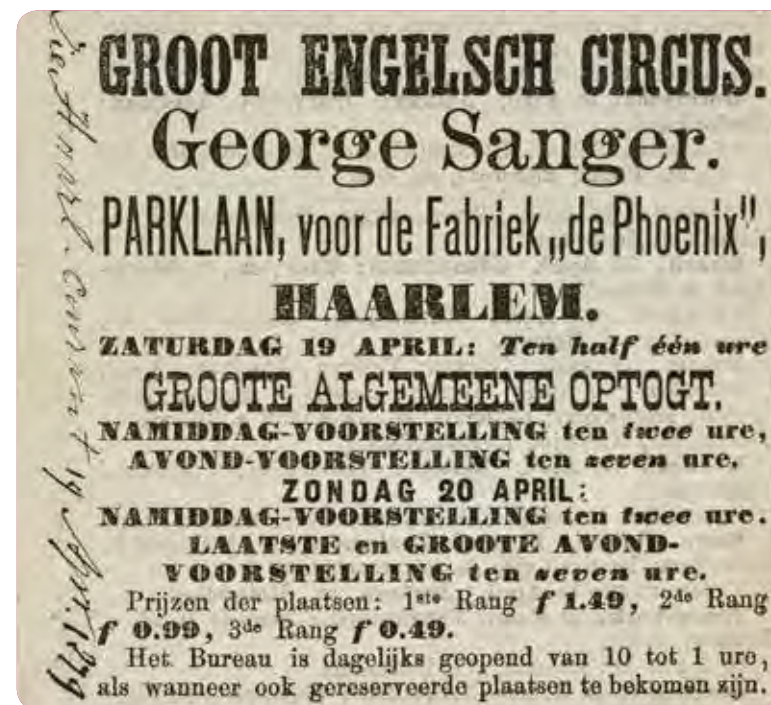
had Van Breugel al eerder gezien. Onderaan een affiche betreffende twee Franse albino's merkte hij op: 'In 1823 zag ik op twee plantaadjes twee witte negers die beiden blauwe oogen hadden doch ook doofstom waren! (In de kolonie Suriname)'.

Levend skelet

Dat Van Breugels verzamelwoede ook in zijn eigen tijd van pas kwam, blijkt uit zijn ontmoeting met het 'levend skelet' in 1858. De Franse Legée werd omschreven als de 'man zonder slaap'. Volgens Van

Een haarloos paard met een menselijke huid

Breugel was Legée verrast hem te ontmoeten. Van Breugel had twee jaar eerder bij Legée's ouders in een herberg in Frankrijk gelogeerd. Volgens Van Breugel geloofde Legée niet dat er al eerder 'een dusdanig geraamte' op de Haarlemse kermis te bezichtigen was. Tot ieders geluk had Van Breugel

een kopie van een beschrijving over het desbetreffende levend geraamte bewaard – op 28 juni 1830 had Van Breugel het Franse levende geraamte genaamd Claude Ambroise Seurat namelijk al bezocht. Seurat is Van Breugel waarschijnlijk altijd bijgebleven. 'Het levend skelet is niet meer!', schreef

Aankondiging van optocht en voorstellingen van het 'Groot Engelsch Circus'.

Komt dat zien!

De zomertentoonstelling 'Komt dat zien! Kermis in de negentiende eeuw' belooft een bijzonder interessante aangelegenheid te worden. Ook voor dames. Laat je verwonderen door de kermis van vroeger en 'komt dat zien!' Van zaterdag 1 juli tot en met zondag 10 september in de Janskerk, Jansstraat 40 in Haarlem. Gratis entree.

Van Breugel verontwaardigd toen het bericht in de krant stond dat Seurat in 1834 was overleden in Vermont. Seurats dood leverde volgens Van Breugel echter wel een antwoord op het toentertijd medische mysterie omtrent zijn lichte gewicht: er werd een 16 voet (5 meter!) lange lintworm in zijn lichaam aangetroffen.